

.....

TOG‘AY MUROD QISSALARIDA MILLIYLIKNI ANGLATUVCHI PAREMIOLOGIK BIRLIKLARNING QO‘LLANILISHI

Yulduz Djaxangirova,

Jumabek Tashenev nomidagi universitet magistranti (Qozog‘iston)

Annotatsiya. Mazkur tezisda Tog‘ay Murodning “Oydinda yurgan odamlar” qissasida qo‘llangan milliylikni ifodalovchi paremiologik birliklar, xususan, oila konsepti bilan bog‘liq maqollar lingvomadaniy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda maqollarning xalqning milliy qadriyatlari, urf-odatlar, mentaliteti va oilaviy munosabatlarini aks ettirishdagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, yozuvchi badiiy mahorati orqali paremiologik birliklarning asar g‘oyasini ochish, qahramonlar xarakterini yoritish hamda milliy madaniy kodni ifodalashdagi funksiyalari tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari Tog‘ay Murod ijodida paremiologik birliklarning lingvomadaniy va badiiy-estetik ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so‘zlar: Tog‘ay Murod, “Oydinda yurgan odamlar”, paremiologik birliklar, maqollar, lingvomadaniyatshunoslik, oila konsepti, milliy qadriyatlar, mentalitet, badiiy matn, milliylik, madaniy kod.

Maqollarni “Hayot qomusi”, “Og‘zaki ensiklopediya”, o‘ziga xos bir badiiy-tarixiy solnoma deyish mumkin. Ular kishilarning aqlini o‘tkirlashtiradi, nutqini ravshan va ta’sirchan qiladi. Hayotda to‘g‘ri yo‘lni tanlay bilishga, hayotiy jumboqlar va muammolarni to‘g‘ri yechishga o‘rgatadi. Turmushning jamiki katta-kichik masalalari xususida qimmatli maslahatlar beradi [1].

Har bir xalqning milliy xususiyatlari maqollarda mujassam bo‘ladi. Shu bois lingvomadaniyatshunoslikda ahamiyat kasb eta oluvchi o‘ziga xos birliklardan biri bu maqollardir. Ularda ma’lum bir xalqning o‘ziga xos dunyosi va qiyofasi obrazli tarzda namoyon bo‘ladi. Maqollar tarkibidagi so‘zlar, yoxud anglatayotgan ma’nosi bilan til egasi haqida milliy-madaniy axborot beradi. Xalq tilida mavjud ma-qollar shu xalqning fe’l-atvorini, mentaliteti, o‘ziga xos tabiati, xarakter va xusu-siyatlarini ham o‘zida aks ettirib turadi. Xalq maqollari shu

xalqning ma'na-viyatini, madaniyatini, asriy tajribalari asosida kelib chiqargan xulosalarini lo'nda va ixcham holda ifoda etadi.

Darhaqiqat, oila xalqning, jamiyatning hayoti, turmushiga oid urf-odatlarni o'zida saqlaydi, yaxshilarini o'z bag'rida asrab-avaylab kelajak avlodlarga yetkazadi. Shuning uchun ham Sharqda oila qadim-qadimdan muqaddas qo'rg'on hisoblanib kelingan. Tilshunoslikning antroposentrik paradigmasi nuqtayi nazardan "oilal" universal konsept hisoblansa-da, ammo borliqni anglash jarayonida, madaniyatlararo munosabatda bir muncha farqli xususiyatlarni kuzatishimiz mumkin. Bunda, albatta, xalqning ma'naviy boyligi bo'lmish maqollar ishimizning tahlil obyekti hisoblanadi. Maqollarda millatning madaniyati, mentaliteti va urf-odatlari aks etadi. Mazkur ishimizda yozuvchi Tog'ay Murodning "Oydinda yurgan odamlar qissasi"dagi oila bilan bog'liq maqollar lingvomadaniyatshunoslikning obyekti sifatida tahlil qilindi.

Ma'lumki, jamiyatimizning eng kichik, ajralmas bo'g'ini oila hisoblanadi. Usiz jamiyatning tarixiy-madaniy hayotini tasavvur qilib bo'lmabydi. Til, bir tomondan, madaniyatning in'ikosi bo'lsa, boshqa tomondan esa, uni o'zlashtirish qurolidir. Shu sababli ma'lum bir tilning sohibi aynan shu madaniyatning vakiliga xos xususiyatlarni o'zida mujassamlashtiradi [2]. "O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi"da "oilal" tushunchasiga quyidagicha izohlar berilgan: "Nikohga yoki tug'ish-ganlikka asoslangan kichik guruh. Uning a'zolari ro'zg'orining birligi, o'zaro yor-dami ma'naviy mas'uliyati bilan bir-biriga bog'langan" [3]. Sharqona urf-odatlarimizga ko'ra oila qurish dastlab biror xonadonning voyaga yetgan qizini kelin-likka so'rab borishdan boshlanadi.

Sovchilik xalqimiz madaniy hayotida doimiy yashab kelayotgan milliy qadriyatlarimizdan biri hisoblanadi. O'zbek xalqi o'zining boy madaniy merosiga ega bo'lgan millatdir. Millatning shakllanishida kishilar hayotidagi ma'lum odat va an'analal, ularning yashayotgan muhiti, ya'ni turmush tarzi muayyan til va madaniyatning shakllanishida shart-sharoit bo'lib xizmat qilgan. Shu sababli har bir millat uzoq vaqt davomida shakllanib, sayqal topgan, barqaror urf-odatlarga, marosimlarga, rasm-rusumlarga, an'analarga ega bo'lganlar. Xalqimiz madaniy hayotida nikoh to'yining birinchi bosqichida "qiz tanlash", "qiz ko'rish" va

“sovchilik” kabi udumlar muhim o‘rin tutadi. Qiz tanlashda, odatda, ayollar faollik ko‘rsatishgan. Sovchilikda esa erkaklar qatnashgan. Ushbu qadimiy urf-odatimiz mazkur qissada ham o‘z aksini topgan:

“Sovchilar qadami qizlik eshikka sharafl! Sovchilar oqshom vaqti keldi. Uy bekasi dasturxon yoydi. Xo‘jasi mezbonlik qildi.

– Xush ko‘rdik, xush ko‘rdik, – dedi.

– Xushvaqt bo‘l, qassob, xushvaqt bo‘l, – dedi sovchilar. – Qani, ilohi omin, shu uyda katta-katta to‘ylar bo‘lsin, olloh-akbar!” [4].

Maqol va matallarda xalqimizning asriy kechmishlari, qadriyatlarimiz durdonalari namoyon bo‘ladi. Ota-bobolarimiz azal-azaldan nikoh masalasiga jiddiy qaragan. Ikki yoshning oilasi, nasl-nasabi, salomatligi, odob-axloqi qurilajak oilaning poydevorini tashkil etadi. Xalqimizda qiz uzatish, o‘g‘il uylantirish bilan bog‘liq bo‘lgan maqollar ko‘p uchraydi: “Qizni oshig‘iga ber”, “Qizni so‘raganga ber, qimizni – suvsaganga”, “Qizing kimni sevsa – kuyoving shu”, “Tengini topsang, tekin ber”, “Oltin uzukka – olmos ko‘z”. Mazkur maqollarda oila – jamiyatning bir bo‘lagi ekanligi, ushbu bo‘lak sog‘lom bo‘lsa, jamiyat ham sog‘lom bo‘lishi va gullab yashnashi aks etgan. Xuddi shu an‘ana “Aslini bilmay so‘z demaslar, Naslini bilmay qiz bermaslar” maqolida o‘z ifodasini topgan:

“Eson qassobni haminqadar eladi. Keyin maqsadga o‘tdi.

– Singlingning boshiga baxt qushi qo‘nib turibdi, qassob, uchirib yubormasang bo‘ldi, – dedi.

– Aslini bilmay, so‘z demaslar, naslini bilmay, qiz bermaslar, – dedi qassob”[4].

Insonning boshiga yozuvchi aytgan baxt qushi bir marta qo‘nadi. Dono xalqimiz yaxshi oiladan, nasl-nasabi pokiza, sog‘lom kishi boshqa xonadan farzandini so‘rasa, yaxshi ishni orqaga surmaslikni, hatto tengi chiqsa, tekin berish kerakligini nazarda tutib, chiroyi borida, chinorini topish kerakligini uqtiradi:

– “Joyi chiqib turibdi, xo‘p deya ber. Qoplon ikki yelkasiga uy tiksa bo‘ladigan yigit.

– Men undaychikin odamni bilmayman...

– – *Endi bilasan-da. Aytganimdan qolma. Chiroying borida chinoringni top!*”

Chinor – eng uzoq umr ko‘radigan daraxtlardan biri bo‘lib, abadiylik va qudratli tayanch timsolidir. Ko‘pincha qizlarga nasihat tarzida aytiladigan mazkur maqol bilan: “Husn-jamolga to‘lishgan davringda umr bo‘yi senga hamrohlik va suyanchilik qiladigan chinakam, vafodor yoringni topib ol, vaqtni g‘animat bil”, deb uqtiradi dono xalqimiz.

Umrning eng gullagan chog‘i, yoshlik xotiralarining eng ko‘rkami – bu yangi hayot bo‘lag‘asida bo‘lgan, balog‘at yoshiga yetib, kimgadir umrini baxshida qilmoqqa tayyor bo‘lgan palladir desak, mubolag‘a qilmaymiz. Ma’lumki, xalqimiz bu onlarni to‘y marosimi, go‘zal an’ana-yu, milliy urf odatlar bilan yanada ko‘rkamlashtiradi. To‘y marosimidagi chiroyli odatlarimizdan biri nikoh o‘qilayotganda kelindan vakil so‘rash odatidir. Vakil bo‘lg‘usi kelindan tanmahramlikka roziligini so‘raganda qiz bola uyatdan, ibo qilganligidan roziligini oshkor qilolmaydi. Shunday holatda uning roziligi sukut saqlaganidan bilinadi: *“Oymomo cho‘g‘ga tikilmish ko‘yi o‘tira berdi. Cho‘g‘ Oymomo yuzlaridan, Oymomo yuzlari cho‘g‘dan qolishmadi.*

*Yanga bo‘lmish kenjasini Oymomoga berdi. – Bo‘ldi, **sukut alomati** – rizo,-dedi”* [4].

Sovchilikka borishdan tortib nikoh oqshomiga qadar qilinajak betakror urf-odatlarimiz borki, xalqimiz ularni madaniyat darajasiga ko‘targan. Atoqli adibimiz Tog‘ay Murod shu udumlarimizdan ayrimlarini qissada keltirib o‘tadi. Masalan, “non sindirish”, “qalin aytish”, “fotiha qilish”, “to‘ylik yuborish”, “to‘qqiz marosimi”, “toboq keldi”, “oyoq bosish”, “it irillar”, “kampir o‘ldi”, “soch siypatar”, “qo‘l ushlata”, “oyna ko‘rsatar” kabilar shunday rasm-rusumlarimizdan hisoblanadi. Yana bir go‘zal odatimiz borki, bu – to‘y bo‘layotgan xonadonga qarindoshlar va qo‘ni-qo‘shnilarning moliyaviy va ma’naviy yordam qilishlari. “To‘yniki to‘yda qaytsin”, – deydi xalqimiz. To‘ylarni o‘tkazish jarayonida insonparvarlik, izzat-ikrom, mehribonlik, mehmonnavozlik, inoqlik kabi olijanob fazilatlar yorqin o‘z ifodasini topadi. Inson zotini qadrlash, hurmatlash va ulug‘lashda to‘y-lar beqiyos qimmatga ega. To‘ylar bir kishining shaxsiy ishi

bo'lmay, u keng ja-moatchilik tashabbusi va ishtiroki bilan o'tadigan tantanadir [3].

Darhaqiqat, to'y har bir ota-onaning farzandi iqboli, baxti kabi orzusidir. Farzand tug'ilibdiki, uning nikoh to'ylariga hammamiz yetaylik, – deya duo qilinadi. Xayrli duolar ortidan bir kuni to'y qilinar ekan, shu muborak kunda jami yaqinlar o'zining topgan-tutganidan to'ychilarga hadya tariqasida yordam ham qilishadi, kam-ko'stlariga qarashadi. Bu xalqimizning betakror udumlaridan sanaladi. Hadyalar taqdim etilarkan, o'zlari ham to'y qilishlarini, qilgan yordamlari o'sha kunda o'zlariga qaytishini orzu qilib, Allohdan so'rashadi: *“To'ylovchilar atagan sovg'a-salomlarini ro'molga tashladi. Birov bir kiyimlik atlas tashladi, birov shoyi tashladi. Ro'mol deyarli to'ldi. Duo ezgu bo'ldi:*

– To'yniki to'yda qaytsin, ollohu akbar!” [4].

Ayniqsa, to'ylarda, ma'rakalarda yoki boshqa marosimlarda qo'shnilarning bir-biriga qiladigan yordami madaniy qadriyatlarimiz ulug'ligidan dalolat beradi. Masalan, “Qo'shni – qo'shnining ko'zgusi”, “Uzoqdagi qarindoshdan – yaqindagi qo'shni yaxshi”, “Qo'shni keldi – ko'mak keldi, yaxshi kundan darak keldi” kabi maqollarda ham aks etgan. Quyidagi keltirilgan parchada ham ko'rishimiz mumkin: *“Og'ayni-jamoa hovli yuziga chiqdi. Yoppasiga oq fотиha berdi.*

Kelin o'ng taraf hamsoyasi ot yetakladi. Yon qo'shnim – jon qo'shnim bo'ldi. Ot ostonadan hatladi. Kelin uzatildi” [4]. Xalqimizda qo'shnichilik ham o'ziga xos qadriyat hisoblanadi. Qo'shnilar yaxshi-yomon kunlarda bir-birlariga hamdam va hamdard bo'ladilar. Shu sabab ham “Uzoqdagi qarindoshdan – yaqindagi qo'shni yaxshi”, – deyishadi. Hadislarda ham qo'shnichilik qadriyatlari e'zozlanadi, qo'shnilarga mehr-muruvvat ko'rsatishga chaqiriladi. Taomilga ko'ra, qo'shnilar vaqti-vaqti bilan, ayniqsa, tansiq taom qilingan kuni, bir-birlarnikiga osh-non olib chiqib, bir-birlarini siylashadi. “Qo'shnida pishar, bizga ham tushar” matali ana shu an'ana ta'sirida vujudga kelgan. Qo'shni qo'shnini hurmat qilishi, yaxshi amallarda bir-birlaridan ta'lim olishlari ham hikmatlarda uqtiriladi: “Qo'shnining qudug'iga tupurma, Oxir bir kun suv ichasan”, “Kiyiming kir bo'lsa, Qo'sh-ning borida yuvma”, “Qo'shning ko'r bo'lsa, ko'zingni qis, Oqsoq bo'lsa, lang bo'l”, “Qo'shni qo'shnidan ta'lim olar, Mulla mulladan ilm olar”, “Qo'shni

qo'sh-nidan erta turishni o'rganadi". Diniy e'tiqodimizga ko'ra shakllangan "Qiyomat kun – qo'shnidan" matali ham diqqatga sazovor. Rivoyatlarga ko'ra, qiyomat kuni jannati qo'shni do'zaxi qo'shniga shafatchi bo'lib, uni Xudodan tilab olib, o'zi bilan birga jannatga olib kirarkan. Demakki, bu hikmatlarning barchasi qo'shni-chilik, do'stlik, hamjihatlik, ittifoqlikni ulug'laydi, kishilarni shunga da'vat etadi. Bobolarimiz bejizga "Hovli olma, qo'shni ol", deyishmagan.

Qiz bolani palaxmonning toshiga o'xshatadi xalqimiz, qayerga borib tushishini bilmaydi. Uning uchun keyinchalik ota uyi emas, yor uyi haqiqiy uy, mangu makon bo'ladi. Turmush qurgach, yorining uyidan pano, baxt topadi. Ammo tug'ilib voyaga yetgan bolaligining bebaho damlari o'tgan ota uyini tashlab yot xonadonga yo'l olish har bir qizning ko'zlaridan shashqator yoshlarni oqizmay qo'ymaydi. Ota uyining mehri kuchliligidan uni tark etish og'irligi sababli: "Isli uyim – rizqli uyim", "O'z uyimning xushligi – oyoq qo'limning bo'shligi", "Tuqqan yerga – tug'ing tik" deyishadi dono xalqimiz. Har kimga o'z uy-joyi, o'z ona yurti naqadar qadr-qimmatli ekanligi quyidagi parchada ham yaqqol namoyon bo'lgan: *"Kelin yig'i boshladi: - Uvvv-uvvv-uvvv... Yig'ini o'z uyi – o'lan to'shagini tark etajagidan, xesh aqrabolaridan olislab ketajagidan desak-da bo'ladi"*[4].

Farzand – oilaning boyligi, quvonchi, ota-onaning tayanchi. Farzandning dunyoga kelishi birgina ota-ona uchun emas, balki atrofdagi kishilar – qarindosh-urug', yor-birodar, qo'ni-qo'shni, tanish-bilishlar uchun ham olam-olam quvonch baxsh etadi. O'zbek mentalitetida nikoh bilan tuzilgan oilaning ko'p hollarda saqlab qolinishi, farzandlar tug'ilishi sabab bo'ladi. Bu ko'pgina maqollarimizda ham o'z aksini topgan: "Bolali uy – guliston, bolasiz uy – zimiston", "Tog'ning ko'rki – lola bilan, uyning ko'rki – bola bilan", "Bolasi ko'p – boy bo'lar"; "Bolali uydan baxt arimas". Xalqimiz o'rtasida shunday bir olqish so'z ham bor: "Qozon to'la osh bo'lsin, yosti to'la bosh bo'lsin!"

"Xo'sh, endi nima qilamiz, momosi? Oymomo dasturxondan ko'z olmadi. Xiyol titramish barmoqlari dasturxon gullarini siladi. Toshdan-da og'ir sukunat bo'ldi, azadan-da qayg'uli sukunat bo'ldi!

Bolali uy xandon bo'ldi, bolasiz uy zindon bo'ldi!" [4].

Xalqimiz bolajon xalq. Oila qurayotgan yoshlarga ham farzand so‘rab, oilasi, baxti to‘kin bo‘lishini so‘rab duo qiladi, “Qozon to‘la osh bo‘lsin, Yosti to‘la bosh bo‘lsin”, deb uvali-juvali, baxtli-saodatli, serfarzand bo‘lsin deya olqishlaydi. Farzand so‘raganda ham o‘g‘il ham qiz farzand so‘rashadi:

“– *Har bir gulning o‘z hidi bo‘ladi. Boshqa nevaralarimning yo‘rig‘i boshqa, sendan ko‘radigan nevaralarimning yo‘rig‘i boshqa.*

– *Sen qatorilar bolali bo‘ldi, – dedi otasi. – O‘g‘li borning o‘zi bor, qizi borning izi bor.*

– *Umr o‘tyapti. Bo‘laringda bo‘lib o‘t, bo‘z yo‘rg‘aday yelib o‘t’* [4].

Dinimizda nikohga qodir bo‘lgan banda uylanib, farzand ko‘rishga targ‘ib qilingan. Hadislarda ham tug‘ishga salohiyatli ayolga uylanib, serfarzand bo‘linglar, sababi men qiyomatda boshqa ummatlar oldida sizlarning ko‘plingiz bilan faxrlanaman, deyilgan. Shunga ko‘ra, xalqimizda azal-azaldan serfarzand bo‘lishga harakat qilinadi. Ayniqsa, kambag‘allikdan qo‘rqib, farzand ko‘rmaslik mumkin-mas, deyiladi. Sababi har bir o‘zbek xonadoni “Rizqni Alloh beradi”, degan qat‘iy e‘tiqodda yashaydi. Hatto maqollarimizda ham bunga targ‘ib qilinadi:

“– *Ayoling bugun u deydi, ertaga bu deydi...*

– *O‘zi-ku, pushti kuyib ketibdi ekan...*

– *Endi, seni-da so‘qqabosh o‘tkazadimi?..*

– *Nafaslaringizni issiq qilingizlar...*

– *Nafasimizni issiq qilmay, nima qilyapmiz?*

– ***Qozon to‘la osh bo‘lsin, yosti to‘la bosh bo‘lsin*** [4].

Shuningdek qissada: “*Et bilan tirnoqni ayirib bo‘lmaydi*”, “*Kelin bo‘ldisi yaxshi, to‘y bo‘ldisi yaxshi*”, “*Balchiqqa tosh otsang, betingga sachraydi*”, “*O‘lik bo‘lib go‘rda yo‘q, tirik bo‘lib to‘rda yo‘q*”, “*Yomon xotinning uyi ko‘p, poraxo‘rning to‘yi ko‘p*”, “*Po‘lat pichoq qinsiz qolmaydi*”, “*Teshik munchoq yerda qolmaydi*”, “*Sabr qilsang, g‘o‘radan oltin bitadi*”, “*Sabrning tagi oltin*” kabi maqollar ham qo‘llanganki, ularda o‘zbek oilasi bilan bog‘liq urf-odatlar va qadriyatlar o‘z aksini topgan.

Madaniyatimiz ko‘zgusi hisoblangan maqollarimizda insonlarni doim yaxshilikka va ezgulikka, rostgo‘ylikka, ilm olishga, kattaga hurmat va kichikka izzat-

da bo‘lishga, kamtarlikka, halol mehnat bilan kun kechirishga, bir-biriga sadoqatli va mehr-oqibatli bo‘lishga undab kelgan. Shu ma’noda, o‘zbek xalq maqollari ham o‘zida lingvomadaniyatimiz bilan bog‘liq xususiyatlarni benihoya o‘ziga xos tarzda aks ettiradigan lisoniy birliklardir. V.N.Teliyaning ta’kidlashicha, maqollar xalqning kundalik hayoti bilan bog‘liq madaniy qadriyatlarning asrlar davomida an’anaviy tarzda ajdodlardan avlodlarga o‘tib kelayotgan ulkan manbayidir [5]. Shuningdek, maqollar turli tumanliligi, serqirra va serma’noliligi, mavzu doirasining kengligi, ijtimoiy hayot voqeligiga hozirjavobliligi, boyligi, til strukturasi egallagan o‘ziga xos ahamiyatli o‘rni bilan ajralib turadi.

Maqollar ota-bobolarimiz yaratgan ijodiy tafakkuri, o‘y-xayollarini biz avlodlarga yaxlit holda yetkazuvchi madaniy asosdir. Ushbu madaniy asos rolini “Oydinda yurgan odamlar” qissasidagi “Oila” konsepti bilan bog‘liq maqollarning mahorat bilan o‘ynagani ahamiyatga molik. Chunki mazkur qissadan o‘rin olgan o‘zbekona oilaviy munosabatlarimiz, o‘ziga xos milliyligimiz, sharqona urf-odatlarimizni o‘zida aks etgan maqollar bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. “Oila jamiyatning dur-u gavharidir”. Shunindek, “Oila tabiatning shox asarlaridan biridir”, – degan edi mashhur faylasuf V.Gyugo [7]. Bu shox asar qanchalik mustahkam bo‘lsa, jamiyat ham shunchalik mustahkam bo‘ladi va rivojlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Shomaqsudov Sh., Shorahmedov Sh. Hikmatnoma. – T., 1990. – B.8.
2. Asqorova Sh. Madaniyat va takror stilistik vositasining o‘zaro bog‘likligi//Ilm sarchashmalari. –№5. – Urganch, 2015. – B.35.
3. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi». –T., 2003. – B.470.
4. Tog‘ay Murod. Oydinda yurgan odamlar. – T., 2022. – B.4.
5. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М., Школы «Языки русской культуры», 1996. – С.241.
6. Xolmurodov X. Oila tushunchasi va oiladagi ijtimoiy munosabatlar tizimi//Talqin va tadqiqotlar. – №2.2022.
7. Abdujalilov, M. I. (2022). Comparative semantic-linguocultural analysis of Russian and uzbek phraseological units.

8. Botirova, S. I. (2024). LANDSCAPE IN SHORT ART. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 5(06), 38-44.
9. Botirova, S. I. (2024). AESTHETIC PERCEPTION AND GENRE HARMONY. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 5(05), 80-85.
10. Isoxonovich, M. X. (2022). Middle Ages Movarounnahr Rulers in the Views OF Researchers. *European Journal of Innovation in Nonformal Education*, 2(6), 134-136.
11. Xujayev, M. I. (2018). THE COVERAGE OF THE PROBLEM OF NATIONALARITY AND ITS ROLE ON THE PRESENT DAY IN AHMAD ZAKI VALADI'S WORK. *Мировая наука*, (6 (15)), 61-63.
12. Хужаев, М. И. (2018). АҲМАД ЗАКИ ВАЛИДИЙНИНГ ДИНИЙ-ФАЛСАФИЙ МЕРОСИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ. In *Инновационные подходы в современной науке* (pp. 177-182).
13. Khujaev, M. (2024). AHMED ZAKI: ON THE IDEAS OF THE PHILOSOPHY OF HISTORY. *Экономика и социум*, (1 (116)), 235-239.
14. Dildora, I. (2024). Theme And Idea In Isajan Sultan's Story" Wooden Shoes"("YogOch Kovush"). *Texas Journal of Philology, Culture and History*, 27, 23-25.
15. Inomjonovna, I. D., & Husanova, U. (2025, May). ALISHER NAVOIY ASARLARIDA TILNING PAYDO BO 'LISHIGA OID QARASHLAR. In *Conferences* (Vol. 1, No. 1, pp. 162-164).